

имале су већи утицај на ситуацију у Чехословачкој, него у Југославији.

Чешко издање ове монографије на својим првим страницама има једну кратку информацију – да је књига настала у оквиру пројекта који финансира Чешка фондација за науку (Grantová agentura České republiky). Детаљ, који за потенцијалне читаоце у Србији, Хрватској, Словенији и другим данашњим земљама некадашње Југославије, неће пуно значити. За упућенију научну публику у Чешкој и Словачкој, чињеница да су аутори ове публикације успели да добију пројекат пре него што је књига настала, у годинама рестриктивног финансирања и велике конкуренције, указује на велики значај овог трогодишњег истраживања који је потврђен највишим оценама од стране Чешке научне фондације.² Значај мо-

нографије и њене теме потврђује и њен превод на хрватски и објављивање у Загребу. Свакако, коначан суд не дају фондације и издавачи, већ читатељска публика и време које је поводом југословенско-чехословачких односа из касног социјализма учинило своје. Упркос чињеници да ниједна од тих држава не постоји, аутори су се потрудили да укажу на трагове прошлости који одолевају времену: „Југославија је у чешком (и словачком) окружењу, у одређеној мјери изван пажње већине друштва, преживјела vlastitu smrt. U nizu českých gradova, uključujući Prag, Ostravu, Plzeň ili Liberec do danas postoji Jugoslávská (Jugoslavenska) ulica kao podsjetnik na bivšeg saveznika i prijateljsku državu...“³

Милан СОВИЉ

2 Види стручну презентацију пројекта и његовог значаја на страницама Чешке научне фондације: *Titova Jugoslávie byla antipodem československé normalizace, GA ČR*, datum pristupa 10. 6. 2024. <https://gacr.cz/titova-jugoslavie-byla-antipodem-ceskoslovenske-normalizace/>

3 Ondřej Vojtěchovský, Jan Pelikán, *Ne baš lako socijalističko prijateljstvo. Čehoslovačka i Jugoslavija u razdoblju kasnog socijalizma (1969–1989)*, preveo Marijan Lipovac, (Zagreb: Srednja Europa, 2024), 379.

Die verlorene Wissenschaft. Versuch einer Katharsis nach Corona, herausgegeben von Klaus Buchenau und Matthias Fehner. Hannover-Stuttgart: Ibidem Verlag, 2024, 474.

Несвакидашња ситуација у коју је читав свет ушао почетком 2020. године поставила нам је многа питања на која још увек не дајемо одговоре. Затечени том друштвеном, медицинском и економском новотаријом историчари нису у стању да у помоћ призову искуства претходних генерација. Један стари политичар, сећам се, рекао је да се све што се нама догађа – некеме већ догодило. Ипак, Ковид-19 десио се само тада и само нама. Овај глобални пресе-

дан збуњује и данас, али поједини научници не одустају од покушаја научне интерпретације те велике драме. У такве покушаје сврставамо и тематски зборник којег су приредили Клаус Бухенау и Матиас Фехнер, а у оквиру кога је један мултидисциплинарни тим преиспитао неке аспекте ове пандемијске кризе.

У фокусу зборника *Die verlorene Wissenschaft. Versuch einer Katharsis nach Corona* (Изгубљена наука. Покушај ка-

тарзе после короне) налази се питање друштвене улоге науке и научника, при чему је посебно испитана позиција научника у периоду Ковида-19. Пандемија, дакле, није тема зборника, већ се она посматра као лакмус-папир општег (лошег) стања данашње науке. Аутори прилога науку и научника сликају најтамнијим бојама, трагајући за узроцима кризе науке, али и покушавајући да понуде решења. У овим анализама аутори крећу од премисе да је у време пандемије свет науке играо пасивну, или чак негативну улогу, да није отварао дебате и постављао одважнија питања, односно, да је у суочавању са овим медицинско-друштвеним изазовом изостала научна критичност. Највећи број прилога у зборнику тематизује узроке оваквог пада науке, налазећи их у бројним системским слабостима које производе стручно и етички крхког научника.

Матиас Фехнер пише о великој зависности научника од система који га финансира, претварајући га у чиновника, неизбежно лојалног држави. Новац, међутим, не долази само од државе, већ и од других донатора. Тако се повећава круг оних, којима научник мора да узврати услугу. Радна места у науци су, затим, истиче Фехнер, у великој мери несигурна, што повећава страх научника и оклевање да се храбријим наступом доведе у питање продужетак уговора. Фехнер тиме објашњава изостанак критичког сагледавања мера и поступака предузиманих у време пандемије.

Новац, као фактор који ограничава научничку слободу, помиње и психолог Борис Кочубеј. По његовом мишљењу, политика финансирања науке довела је до застрашујуће хомогенизације научника око једног дела по-

литичко-идеолошког спектра, при чему се свет науке окреће оном центру који обећава и даје највише новца. Појачано финансирање научника ове уводи у појачану зависност од финансијера. „Чији хлеб једем, његову песму певам“, закључује Кочубеј. Такву (логичну) констатацију налазимо и у прилогу једног од уредника зборника, Клауса Бухенауа, који наглашава да се од универзитета повезаног са светом новца не може очекивати „да се залаже за ствари које противрече декларисаним циљевима њихових донатора из политике и привреде“.

Велики новац приватних и јавних донатора, читамо у прилогу теоријског физичара Клауса Моравецца, директно утиче на избор истраживачких тема. Моравец лапидарно закључује да политички непожељне теме немају изгледа на финансијску подршку. С тим у вези, Моравец наглашава велику зависност истраживача у области медицине од донација фармацеутске индустрије.

Аутори два прилога (Јан Дохорн и Маркус Риденauer) наводе још један проблем с којим се суочавају научници изван англосаксонског света. У питању је све присутнија доминација енглеског језика у академској комуникацији. Тиме се, читамо у зборнику, научници ван енглеског говорног простора стављају у подређен положај у односу на представнике англоамеричке академске заједнице. Осим тога, како примећује Маркус Риденauer, превласт енглеског језика спутава развој стручне терминологије осталих језика. Према мишљењу Дохорна, доминација енглеског језика у свету науке доприноси и глобалном униформисању научног дискурса, којег обликује англосаксонска, у првом реду америчка наука. Резултат је, дакле, даља стандардизација

науке. Доххорн стога позива на „рационализацију“ науке и повратак сопственим традицијама.

Обесмишљавању науке доприноси и, сматра Клаус Бухенау, „псеудо-економизација“ науке, односно, притисак да се појача „продуктивност“ научника, због чега смо поплављени објављеним радовима. Вредновање научних резултата бројањем објављених публикација научне радове своди на бројку у биографији научника (што ће се можда прелити и у бројеве на банкарском конту). Ову мучну чињеницу Бухенау закључује тезом о суштинској вредности књига у данашњој науци: „Не рачунамо више с тим да ћемо књигама подстаћи аутентичну комуникацију у научним круговима или изван њих. Садржај нове књиге мање је важан од њене материјалне егзистенције.“ Дакле, књига изван „си-вија“ аутора не постоји.

На овај проблем индиректно указује и Борис Кочубеј. За њега је награђивање према учинку у науци апсурдно, због чега позива на укидање ове праксе. Свако мерење учинка у истраживањима, сматра он, мора бити „бесмислено или самовољно“. Овакви критеријуми вредновања научног рада неизбежно воде у научну скрибманију, што у крајњој консеквенци доводи до појаве бесмисленог акумулирања библиографских јединица у биографијама истраживача. Колика је апсурдност квантификовања научних домета показује калкулација коју у свом прилогу у зборнику наводи Клаус Моравец. Хирш-индекс је данас један од најважнијих параметара научног успеха. Према неким прорачунима, Ајнштајнов Хирш-индекс би данас износио четири, а Хирш-индекс Макса Планка би био 13. Просечан Хирш-ин-

декс данашњих професора физике вишеструко је већи.

Два прилога у зборнику тематизују стање на медијском простору у Немачкој (Роланд Хофвилер) и Србији (Владан Јовановић) током пандемије 2020–2022. Иако у овим радовима нису у првом плану слабости данашње науке, чему је зборник посвећен, ови прилози откривају шири контекст у којем су научници у том периоду морали да делују. Поређење ова два прилога показује да је део истакнутих медија у Немачкој током поменутог кризе био делимично отворенији за критичка тумачења феномена „Ковид-19“, односно, да су медији главног тока у Србији у потпуности били оријентисани ка званичном наративу. Из таквог миљеа испливале су, поред осталог закључује Јовановић, „кохорте морално слабих и корумпираних“ научника.

Систем управљања науком, о којем су минуциозно писали аутори прилога у зборнику, довео је до формирања новог типа научника. Велики новац којим се свет науке натапа, пише Кочубеј, привлачи посебну категорију људи, која раније није прилазила науци. То су људи које не подстиче трагање за истином, већ су обдарени способношћу да ка себи усмере токове новца. Заједно они творе „организовани научни криминал“. Важан методолошки инструмент ових псеудонаучника, читамо даље у овом чланку, је *стин*, односно, манипулација подацима у циљу вештачког потврђивања жељеног резултата истраживања. Приликом спиновања научник бира податке који потврђују постављену тезу, док се занемарују сазнања која би оспорила пројектовани циљ истраживања. И језик игра улогу у суптилним преварама, па тако конјунктив на почетку

неког чланка (на пример „могло би“), у његовом закључку прераста у индикатив (на пример „је“).

Научник, међутим, користи још један језички трик, примећује Матиас Фехнер. По правилу се у научним радовима избегава писање у првом лицу. Примећујемо да се у нашој науци упадљиво користи прво лице множине („сматрамо“, „констатујемо“, „мислимо“). У сваком случају, тиме се елиминише „ја“, што производи такво дејство, „као да је комуницирајући субјекат само алат науке, који са висине саопштава апстрактна сазнања“. Осим тога, сматра Фехнер, елиминисање првог лица научника подиже на ниво „привидно објективног гласноговорника науке“ и прибавља му готово свештенички ауторитет, али га и разрешава личне одговорности.

Важан аргумент у потврђивању теза је мишљење већине. Та чињеница, по мишљењу Гералда Дикера, игра посебно важну улогу у правдању спорних одлука. Дикер, међутим, указује на потребу негирања таквог аргумента, истичући да број заступника једне тезе њу још увек не чини истинитим знањем.

Све поменуто само је део критика данашње науке и данашњег научника, пописаних и анализираних у овом зборнику. Ипак, осим критика, у зборнику наилазимо и на препоруке за излаз из ове научне странпутице. Кочубеј позива на „радикално“ редуковање финансирања науке. С обзиром да је у зборнику новац на више места означен као кључни инструмент управљања научним дискурсом, овај захтев свакако има смисла. У закључку свог прилога Бухенау констатује да превласт јед-

ног дискурса води теоријском осиромашењу и атрофији дебатне културе, те позива на дискусију са политичким и теоријским неистомишљеницима. То поручује и хемичар Гералд Дикер, наглашавајући да дијалог са представницима другачијих теза спада у „добру научну праксу“.

Поставља се питање каква је могућност реализовања ових препорука. То делује као права утопија, јер, зашто би они који контролишу или покушавају да контролишу научни дискурс, себе лишили могућности да са таквом праксом наставе? Осим тога, зашто би просечан научник, често покретан само материјалним мотивима, пристао на оскудицу и жртвовање, зарад вредности у које мало или нимало верује? Успостављена је, наиме, подударност интереса једног дела система и једног дела (да ли већинског?) академског и истраживачког света. Како у таквим условима обезбедити будућност критичке и слободне науке? Одговор на ово питање од важности је, не само за научну заједницу, већ и за друштво у целини.

Ипак, важно је писати о томе и зато је овај зборник важан прилог колективној научној интроспекцији. Изазовно је упоредити ове проблеме науке у Немачкој са стањем у Србији. Сличност је упадљива, али се публикација оваквог садржаја код нас још увек није појавила. Можда за такву самокритику још нисмо спремни. Нажалост, с обзиром да је зборник (сем једног прилога) објављен на немачком језику, он неће бити доступан највећем делу наше научне заједнице.

Петар ДРАГИШИЋ